

Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin, red. Antoni Dębiński, Elżbieta Szczot, Lublin 2000, s. 958

Księga pamiątkowa poświęcona światowej klasy kanoniście nosi znamienity tytuł *Plenitudo legis dilectio* — miłość jest wypełnieniem prawa (Rz 13, 10), co — jak zaznaczono we wstępie — ma w jakimś stopniu charakteryzować osobę Jubilata i jego dorobek naukowy. W swoich książkach, artykułach, referatach i wykładach wskazuje bowiem na miłość jako podstawę prawa i na realizację prawa jako wyraz miłości. Profesor Zubert jest autorem wielu znakomych prac z zakresu prawa o sakramentach świętych, a zwłaszcza prawa małżeńskiego oraz z prawa zakonnego. Dzieła Jubilata cechują się gruntownością przemyśleń, szeroką bazą źródłową i literacką, znakomitym językiem prawnym. Jego publikacje są trudne do czytania, ale rozwiązania budzą pełne zaufanie w odniesieniu do wniosków. Na szczególnie podkreślenie zasługuje fakt, że Autor podejmuje trudne problemy i kwestie dyskusyjne. Ma też odwagę stawiać bardzo daleko idące tezy, a przy tym jest otwarty na dyskusję. Prof. Zubert umie uszanować i przyjmować inny punkt widzenia, chociaż należy do wymagających dyskutantów. Należy do niekwestionowanych autorytetów w kanonistyce polskiej i światowej, a przy tym jest niezwykle wyczulony na problemy prawne dotyczące ludzi. Publikacje Jubilata są znane nie tylko w kręgu języka polskiego, ale także języka niemieckiego, włoskiego, hiszpańskiego, czeskiego i słowackiego. Znany i ceniony jest w środowiskach Uniwersytetów w Monachium, Passau, Padeborn, Wiednia, Grazu, Budapesztu i Salamance. Nic więc dziwnego, że tak wielu zagranicznych i krajowych wybitnych prawników i teologów dało wyraz łączności z Profesorem i współtworzyło dzieło, które stanowi przedmiot niniejszej refleksji.

Księga składa się zasadniczo z pięciu części (choć takiego podziału materialnie nie ma), którą otwiera „Słowo wprowadzające” ks. prof. dr. hab. A. Szostka MIC Rektora KUL. Pierwsza część książki została poświęcona osobie i działalności Profesora. Obejmuje ona biogram, omówienie dorobku naukowego i osiągnięć dydaktycznych. Wynika z niej, że Prof. Zubert jest autorem 7 książek, 32 artykułów, 21 recenzji, 28 haseł encyklopedycznych i 9 innych publikacji. Jest też promotorem 5 prac doktorskich i ponad 70 prac magisterskich i licencjackich. Nie brak też prac habilitacyjnych, doktorskich i magisterskich, których był krytycznym i życzliwym recenzentem. Osobiście mam też dług wdzięczności i w tym miejscu dziękuję za recenzję habilitacyjną.

W kolejnych częściach omawiana księga pamiątkowa zawiera w sumie 47 artykułów, w tym: 8 z historii prawa (II część), 26 z prawa kanonicznego (III część) (szkoda, że nie podzielono artykułów np. w kluczu tematycznym, a zastosowano układ alfabetyczny autorów), 5 z teologii (IV część) i 8 z innych dziedzin nauki (V część). Okoliczność, jaką są 65. urodziny Ojca Zuberta, sprawiła, że autorzy są tak liczni, ale także treść publikacji jest bardzo różnorodna. Z jednej strony to spowodowało, że bardzo wiele osób miało okazję dać wyraz uznania wielkości osiągnięć Jubilata, a z drugiej strony taki charakter dzieła nastęrcza trudność krytycznego ustosunkowania się do wszystkich prezentowanych zagadnień. Ich poziom jest również zróżnicowany. Ograniczę się więc do przedstawiania głównych myśli poszczególnych artykułów i wyakcentuję niektóre kwestie.

Dział z historii prawa otwiera publikacja W. Bojarskiego traktująca o *restitutio in integrum*. Autor porównuje tę instytucję w Kodeksie justyniańskim z Kodeksem Jana Pawła II, sygnalizując mniejszą obecnie wagę tego środka prawnego i jego zawężenie do wyroków sądowych. A. Dębiński przedstawia (w języku niemieckim) podstawowe kierunki badań z prawa kanonicznego na KUL-u od 1918 r., podkreślając również wkład wybitnych kanonistów polskich. Sprawozdania z wizytacji kanonicznych kard. K. Wojtyły są źródłem nakreślenia przez J. Dyducha odnowy liturgicznej archidiecezji krakowskiej. M. H. Dyjakowska omawia (artykuł bez wypunktowania struktury) promocje doktorskie z obojga praw w Akademii Zamojskiej w XVIII w. Prawo rzymskie

na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w latach 1918–1939 stanowi przedmiot wywodów **G. Jędrejka**, który akcentuje, oprócz dydaktyki, także dorobek naukowy ośrodka lwowskiego, który z kolei miał znaczny wkład w rozwój prawa rzymskiego w Polsce. Cechą charakterystyczną twórczości profesorów był ścisły związek pomiędzy prawem rzymskim a prawem cywilnym. W kręgu tematyki prawa rzymskiego jest też artykuł **M. Kuryłowicza** poświęcony adopcji w świetle zasady *adoptio naturam imitatur*. Z treści wynika, iż w klasycznym prawie rzymskim konsekwentnie stosowano wymienioną zasadę, że adopcja może mieć miejsce tylko wtedy, gdy możliwe byłoby w rzeczywistości naturalne spółdzenie dziecka przez adoptującego. **S. Tymosz** przybliża normy dotyczące życia zakonnego według synodu Lwowskiego z 1765 roku, które zwracały uwagę na czystość obyczajów, zachowanie klauzury i własnych konstytucji, dowartościowały pracę duszpasterską zakonników, usuwały napięcia z klerem diecezjalnym i napiętnowały nadużycia.

Jak wynika z przedstawionej syntezy, tematyka tej grupy artykułów wyrasta z prawa rzymskiego, które zawsze jest ważnym punktem odniesienia dla kanonistyki i współczesnych systemów prawnych. Ośrodek lwowski i lubelski mają na tym polu swój wkład. Ważna jest też tutaj publikacja **A. Dębińskiego** interesująco obrazująca partycypacje uczonych polskich w rozwoju prawa kanonicznego.

Artykułów dotyczących prawa kanonicznego — jak już zaznaczono — jest 26. Pozwolę sobie je uporządkować według tematyki ksiąg Kodeksu z 1983 r. Trzy publikacje dotyczą norm generalnych kodeksu (I księga). **H. Pree** podejmuje kwestię miejsca tradycji kanonicznej w związku z interpretacją kan. 6 § 2 KPK, podkreślając konieczność zachowania równowagi między starym i nowym prawem oraz wyraża troskę o harmonijny rozwój prawa przez aktualizację wymogów teraźniejszości. **A. Kaczor** przybliża kompetencję i zadania Papieskiej Rady do spraw Interpretacji Tekstów Prawnych w świetle konstytucji *Pastor bonus* z 1988 i Regulaminu Rady. Z kolei **S. Paździor** wyjaśnia stosunek dysymulacji do dyspensy milczącej w poglądach kanonistów na przestrzeni wieków, zaznaczając, że nie można wykluczyć, iż dysymulacja nie ma nic wspólnego z dyspensą. Są też poglądy, że pod postacią dysymulacji zawiera się dyspensą.

W ramach księgi II KPK mieści się problematyka dotycząca przyjmowania kandydatów do kapłaństwa, prałatury terytorialnej i personalnej, klauzury mniszek i stowarzyszenia się. **H. Schmitz** wskazuje na niespójność i niewystarczalność norm co do ponownego przyjmowania kandydatów do seminariów duchownych, którzy wcześniej z różnych powodów je opuścili. Przedmiotem krytycznej analizy jest przede wszystkim Instrukcja z 1996 r. Kongregacji Wychowania Katolickiego dotycząca tej kwestii. **W. Aymans** pisze o konieczności jednoznacznego dookreślenia kryteriów nowej praktyki S. A. nadawania nazw „biskup prałaturny” i „polowy”, (dawniej — do 1977 r. była nazwa „bp. tytularny”) w odniesieniu do zwierzchników prałatur terytorialnych i personalnych, która odbiega od przepisów KPK. Zdaniem Autora istnieje konieczność dookreślenia kryteriów nowej praktyki S. A., bowiem w świetle norm brakuje wymienionym instytucjom konstytutywnych elementów Kościoła partykularnego. Nauczanie Kościoła na temat klauzury mniszek (*Sponsa verbi*, 1990 r.) oraz ewolucja norm w tej materii jest przedmiotem analizy **A. Skorupki**. Autor podkreśla między innymi możliwość korzystania ze środków przekazu, mimo kontempłacyjnego charakteru życia, i możliwość współpracy między klasztorami mniszek klauzury papieskiej na polu formacji oraz konferencji klasztorów mniszych. Wreszcie **W. Bar** ukazuje status prawny Rycerstwa Niepokalanej jako przykład przejścia od stowarzyszenia prywatnego do kościelnego stowarzyszenia publicznego międzynarodowego.

Do III księgi KPK odnoszą się dwa artykuły autorstwa **B. Primetshofera** i **H. Schwendenweina**. Pierwszy z nich podejmuje refleksję nad konst. *Ad tuendam fidem* i nad *Nota doctrinalis* Kongregacji Nauki Wiary, które są wyrazem troski o zachowanie czystości wiary i koniecznością jej obrony. Autor natomiast podkreśla w tym kontekście prawo wiernego do wyrażenia negatywnej opinii *dissensus* wobec Urzędu Nauczycielskiego. Mocą tej konstytucji apostoelskiej zostaje też wprowadzony § 2 w dotychczasowym kan. 750 KPK. W studium są też bardzo kry-

tyczne uwagi pod adresem Urzędu Nauczycielskiego, który nie prowadzi — zdaniem uczonego — dialogu z teologią i brak jest wzajemnego zaufania. Szkoda jednak, że Autor mało wnikliwie zajął się treścią *Noty*, która znakomicie porządkuje prawdy wiary, a zbyt wiele uwagi poświęcił walorowi prawnemu tego dokumentu. Drugi z wyżej wymienionych Autorów szczegółowo omawia regulację prawną szkolnictwa katolickiego na wszystkich poziomach w Austrii w świetle konkordatu z 1962 r. i ustawy z tego samego roku o szkolnictwie prywatnym. Poza statusem szkolnictwa omawia się nauczanie religii i kształcenie nauczycieli.

W ramach księgi IV KPK mieszczą się artykuły poświęcone problematyce dotyczącej sakramentów. E. Szczot przejrzysto ujmuje zagadnienie korzystania z sakramentów jako uprawnień wiernych (gdy proszą o nie, są dysponowani i prawo im nie zabrania) i zobowiązania szafarzy, praw i obowiązków będących we wzajemnej zależności, w aspekcie uświęcania się wiernych. Jest to interesujące podejście do sakramentów, warto to podkreślić, ponieważ zwykle kanoniści ujmują te kwestie w kluczu analizy norm danego sakramentu. M. Pastuszko i E. Górecki zajmują się sakramentem pojednania. Pierwszy autor przedstawia ewolucję przepisów regulujących kwestię miejsca sprawowania tego sakramentu, zaznaczając, że obecnie Kościół dopuszcza możliwość spowiadania się poza konfesjonalem. Drugi uczonego podejmuje zagadnienie udzielania wymienionego sakramentu niekatolikom przez szafarzy katolickich w świetle komentarzy moralistów i kanonistów po 1917 r., z których wynika naczelna zasada o udostępnianiu środków zbawienia w wyjątkowych sytuacjach przy zachowaniu warunków podyktowanych naturą rzeczy, tj. przynależnością do Kościoła, związanym z nią wyznaniem wiary, sumieniem i zapobieżeniem indyferentyzmowi. Z kolei Sakrament święceń, według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich i z odwołaniem się do paralelnych kanonów KPK, stanowi przedmiot rozważań L. Adamowicza. Autor przybliży obrzęd, szafarza i kandydatów święceń, a także porusza kwestie udokumentowania i skutków święceń oraz zakaz ich wykonywania.

Najwięcej publikacji (7) dotyczy prawa małżeńskiego. W. Góralski przedstawia kwestie genezy, rozumienia i wykładni pojęcia *bonum coniugum* z kan. 1055. K. Graczyk wskazuje na skutki, jakie wywiera padaczka i stwardnienie boczne zanikowe w odniesieniu do rozeznania oceniającego po myśli kan. 1095 nr 2 KPK. Akcentuje przy tym, że nie każdy przypadek tych chorób należy kwalifikować jako niezdolność do wyrażenia zgody. J. Huber z kolei próbuje określić „niedojrzałość emocjonalną” i pokazać ją jako ewentualne źródło braku wolności wewnętrznej w powzięciu zgody małżeńskiej. Wywód swój ilustruje wyrokami Roty. R. Sobański podejmuje dyskusję nad transseksualizmem w znaczeniu ścisłym w kontekście zdolności tych osób do stworzenia wspólnoty, stawiając również pytanie o możliwość otwarcia drogi do małżeństwa. Autor wprawdzie nie odpowiada na wszystkie postawione pytania, ale ich sformułowanie zasługuje na podkreślenie, gdyż one inspirują do myślenia i mają znaczenie praktyczne. Wpływ błędu na ważność zgody małżeńskiej poprzez analizę wzajemnych relacji między intelektem a wolą nupturienta w odniesieniu do kan. 1096, 1097 i 1099 przybliży P. Majer, zaznaczając, iż tylko rozbieżność między *voluntas* i *res* powoduje nieważność małżeństwa. Studium to zasługuje na podkreślenie z uwagi na subtelność i gruntowność wywodów. E. Gajda analizuje treść rękopisów składanych przez katolika łacińskiego i wschodniego przy zawieraniu małżeństw mieszanych, akcentując ewolucję norm pod tym względem oraz zbieżność i różnice w przepisach. Problematyka różnych wyznań lub przynależności do różnych Kościołów nupturientów na kanwie tzw. Kerala Agreement (Porozumienie z Karella, czyli umowa między Kościołem katolickim w Indiach a Malankarskim Kościołem Syryjsko-Prawosławnym) stanowi przedmiot wywodów J. Madey. Porozumienie to między innymi kładzie kres obowiązkowi pójścia kobiety za mężem, jeśli chodzi o wyznanie i przynależność do Kościoła.

Trzy artykuły dotyczą księgi VII, czyli prawa procesowego. Z. Grocholewski analizuje strukturę etapu dowodowego procesu, na który składają się: dekret rozpoczynający ten etap, przedłożenie i uzupełnienie dowodów, powiadomienie pozwanego o przedłożonych dowodach, przyjęcie lub odrzucenie dowodów, zbieranie dowodów, dekret ogłoszenia akt, możliwość uzupełnienia dowodów

i dekret zamknięcia postępowania dowodowego. Z kolei **R. Szychmiller** przybliży zadania sędziów i urzędników sądowych (notariusz, rzecznik sprawiedliwości i obrońca węzła) oraz osób pracujących na zlecenie sądu (adwokat i biegły sądowy) w aspekcie ochrony praw człowieka. Wreszcie **G. Erlebach** stara się ustalić istotne elementy składowe jurysprudencki rotalnej, by ułatwić racjonalną analizę orzecznictwa i korzystania z niego. Są to: ustalenie obowiązującej normy prawnej i jej interpretację, zasady aplikacji prawa do danego stanu faktycznego, domniemania prawne i kryteria oceny środków dowodowych. Należy podkreślić jasność, logiczność i wnikliwość opracowania, a także dobre znawstwo i biegłość Autora w jurysprudenckiej.

W części kanonicznej zamieszczone są jeszcze trzy inne artykuły pozostające w kręgu kwestii historycznych. **H. Misztal** przedstawia kodyfikacje prawa kanonizacyjnego od Urbana VIII (1634) do Jana Pawła II wraz z ich krótką charakterystyką. **A. Garcia y Garcia** przybliży postać św. Leonarda z Porto Maurizio z rodziny franciszkańskiej, wskazując na jego życie kontemplacyjne i kaznodziejstwo ludowe. **A. Dzięga** dokonuje charakterystyki przebiegu i postanowień Synodu Plenarnego z 1936 r.

Z syntezy artykułów z prawa kanonicznego jednoznacznie wynika, że ich tematyka w znacznej części dotyczy prawa sakramentalnego, w tym przede wszystkim prawa małżeńskiego, bądź to materialnego, bądź to procesowego. Podjęte kwestie ogólnie należą do subtelnych, trudnych i dyskusyjnych zagadnień. Niektórzy z nich (Aymans, Erlebach, Górecki, Primetshofer, Sobański) pozostawiają problemy otwarte, stawiają prowokujące i inspirujące czytelnika pytania. Dzięki temu kanonistyka nabiera pewnej żywotności i dynamiki. Są też artykuły, które uwzględniając najnowsze badania nauk medycznych, pokazują otwartość i potrzebę takiego kierunku uprawiania prawa kościelnego. Klimat otwartości kanonistyki cechuje także artykuły przybliżające dialog ekumeniczny na kanwie prawa małżeńskiego.

Księga jubileuszowa, oprócz zagadnień prawnych, zawiera także opracowania (5) kwestii teologicznych. **H. Langkammer** przedstawia historię najwcześniejszych tradycji zarówno judaistycznych, jak i chrześcijańskich związanych z księgami Ezdrasza i Nehemiasza. **I. S. Ledwoń** dokonuje analizy teologiczno-religijnej refleksji Jana Pawła II nad religiami pozachrześcijańskimi, wskazując, iż jest On zdecydowanym rzecznikiem dialogu, chociaż nie za cenę zacierania różnic, te religie uznaje za wytwór ludzkiego ducha w poszukiwaniu Boga, wspomaganego działaniem Ducha Świętego. Papież wyklucza możliwość funkcjonowania religii pozachrześcijańskich jako zamierzonych przez Boga dróg zbawienia i jest przeciwny sprowadzaniu chrześcijaństwa na płaszczyznę jednej z wielu religii. **S. C. Napiórkowski** swoim artykułem odstania kulisy prac Podkomisji dialogu na temat małżeństwa o różnej przynależności wyznaniowej, eksponując stanowiska poszczególnych kościołów co do trudności przyjęcia dominującej roli Kościoła katolickiego w kwestii rękami wychowania dzieci w wierze katolickiej. Biblijny aspekt VIII przykazania jest przedmiotem refleksji **S. Rosika**, z której wynika, że zakazuje ono nie tylko krzywoprzysięstwa i kłamstwa szkodliwego, ale także tzw. kłamstwa „użytecznego”. Jednak bezapelacyjne opowiadanie się za prawdą nie pociąga za sobą ujawniania rzeczywistych braków bliźniego, pozbawiając go czci. **M. Rusecki** podejmuje problem genezy religii w kontekście innych badaczy, którym zarzuca brak jasności i konsekwencji myślowych, wyciągając ostateczny wniosek, iż religie mają objawieniową genezę, zawierają elementy objawieniowe i zbawcze, ale tylko w Jezusie jest pełnia Objawienia.

Przedstawiona powyżej teologiczna część artykułów dotyka więc ważnych treści współczesności. Ich autorzy gwarantują, i tak rzeczywiście jest, pogłębioną refleksję nad Objawieniem Bożym w różnych kontekstach. Wydaje się, że artykuł **S. C. Napiórkowskiego** tematycznie łączy się i znakomicie dopowiada do treści publikacji **E. Gajdy**, chociaż artykuły piszą teolog i kanonista.

Ostatnią część książki poświęconej Jubilatowi zatytułowaną *varia* stanowi 8 artykułów. **V. P. Erdő** w przedłożonym opracowaniu krytycznie ocenia sytuację prawną i ochronę mniejszości religijnej na Węgrzech, zauważając, że w praktyce niezwykle trudno będzie bronić grupy wyzna-

niowe na podstawie Ustawy z 1990 i 1996 r., mimo iż w wymiarze ogólnym gwarantują one wolność sumienia, religii i Kościołów. **S. Kasprzak** (szkoda, że nie zaznaczono, iż jest to część pracy doktorskiej) stara się sprecyzować pojęcie „inkulturacja” w dziele misyjnym Kościoła łacińskiego, ustosunkowując się do niektórych błędnych bądź nieadekwatnych ujęć. Według niego, termin ten znaczy po prostu „zamierzoną przez Boga relację między wiarą a kulturą”, czyli (konteksualizacja). Analiza zasad określających relacje instytucjonalne w świetle art. 25 Konstytucji RP stanowi osnowę artykułu **J. Krukowskiego**. Są to: 1) zasada równouprawnienia Kościołów i innych związków wyznaniowych; 2) zasada bezstronności władz państwowych wobec przekonań religijnych; 3) zasada poszanowania autonomii i niezależności państwa i związków wyznaniowych oraz ich współdziałania; 4) zasada dotycząca form regulacji stosunków między państwem a Kościołem katolickim i innymi związkami wyznaniowymi. **K. Lüdicke** zajmuje się kościelnym prawem pracy w Niemczech, które należy do *res mixta*, a to może kolidować z autonomią Kościoła co do określania wewnętrznych stosunków pracy. Ogólne ramy pracy świeckich daje kan. 231, natomiast kwestie szczegółowe reguluje prawo partykularne Kościoła niemieckiego, które są kościelnymi dokumentami — podkreśla Autor — a nie wyznaniowymi. **E. McDonough** przedstawia poglądy teologa feministy E. Johnson co do przyczyn kryzysu zakonnego (oddalenie zakonnika od świata wewnętrznego i zwrócenie się do ku światu zewnętrznemu) i koncepcji Boga w życiu zakonnym, która w optyce wymienionej teolog sprowadza się do obojętnego obserwatora świata. „Miłość, wolność, prawo” to tytuł artykułu **A. J. Nowaka**. Autor sugeruje, że o tych pojęciach rzeczowo można mówić tylko w relacji do osoby. Miłość i wolność są uzewnętrznieniem piękna i godności ludzkiej osoby. Prawo w tym ujęciu stoi na straży tychże wartości. **J. Szymik** w kontekście postaci Jubilata snuje rozważanie nad teologią jako poszukiwaniem Mistrza, a aktualizując kwestię, podkreśla przy tym, że należy odrzucić mity, iż zmalało zapotrzebowanie na autorytet oraz rolę mistrza i ucznia. **T. Wójcik** analizuje dylematy moralne w zawodzie lekarza (sztuczna prokreacja, diagnostyka i terapia prenatalna, transplantologia, prawda w obliczu śmierci, granice walki o życie) w świetle pryncypiów teologii moralnej.

Część publikacji *Varia* zawiera więc artykuły interesujące w kontekście jubileuszu i obecnych wyzwań współczesności, zwłaszcza dylematy moralne w medycynie. Medycyna i prawo (cywilne i kościelne) w tej materii nie mogą zagubić godności osoby. Muszą także z pokorą uznać, iż istotne są założenia wyjściowa i hierarchia wartości. Zaś w kontekście wywodów K. Lüdicke, rodzi się pytanie, czy nie należy w Polsce myśleć o kościelnym prawie pracy?

Podsumowując całość, można stwierdzić, że wymienione nazwiska autorów (na końcu książki s. 949–952 są o nich noty) i próba syntetycznego ujęcia głównych idei poszczególnych artykułów pozwalają zorientować się, jak szerokie jest spektrum podejmowanych kwestii. Każdy artykuł napisany jest w innym stylu. Publikacja zawiera opracowania zasługujące na najwyższe noty i jest ich większość. Wprowadzają nas one w kanonistykę pełną pytań i naukowej dociekliwości, analogicznie do osoby i poglądów Czcigodnego Jubilata. W odniesieniu do artykułów autorów zagranicznych wolno wyrazić żal, iż dla czytelnika polskiego nie ma całości tłumaczonych tekstów, ale tylko streszczenie. Oczywiście można usprawiedliwić Redaktorów, bo przecież to jeszcze zwiększyłyby i tak bardzo obszerne dzieło.

Należy w tym miejscu podkreślić i docenić ogromną pracę Redaktorów (dr Elżbiety Szczot i ks. prof. dr. hab. Antoniego Dębińskiego) na kilku płaszczyznach. Najpierw przy zaproszeniu tak szacownego gremium do włączenia się w dzieło, opracowaniu zasad i jednolitości technicznej, potem praca przy zbieraniu artykułów i kompozycji książki jubileuszowej. Jest to publikacja na wysokim poziomie edytorskim. Naturalną konsekwencją tak złożonego dzieła jest przyjęcie jakiegoś układu, który z kolei ma też plusy i minusy. Propozycja ułożenia artykułów z prawa kanonicznego przez autora recenzji jest przykładem przyjęcia innego możliwego rozwiązania. Niewątpliwym wkład Redaktorów w prezentowaną publikację i Jubileusz Prof. W. B. Zuberta nie kończy się na tym. Byli oni również organizatorami Międzynarodowej Konferencji w dniu 11 maja

2000 r., w czasie której wygłoszono referaty i wręczono Jubileuszową Księgę. Całość tego wydarzenia została udokumentowana książką pt. *Ex plenitudine cordis*, pod red. p. E. Szczot, która zasługuje na oddzielną recenzję. Przywołane książki i laudacja są nie tylko wyrazem wdzięczności (a jest ona pamięcią serca i cnotą tak współcześnie poszukiwaną), uznania wielkości, szacunku i przywiązania do Ojca Profesora, ale także dają świadectwo istnienia i potrzeby niepowtarzalnej więzi w nauce Mistrz – uczeń.

Wydaje się to wystarczające, aby zachęcić do sięgnięcia po tę publikację tak cenną z wielu punktów widzenia. Czytelnik ma także możliwość porównania śmiałości stawianych tez i sformułowanych wniosków przez polskich i zagranicznych kanonistów. Lektura publikacji daje pod tym względem wiele do myślenia. Oczywiście nie brak także i w artykułach polskich kanonistów inspirujących i odważnych myśli, ale są one nieliczne. Natomiast zwykle artykuły pisarzy zagranicznych bywają kontrowersyjne, lecz zawsze stymulują dyskusję, są początkiem nowych i gruntowniejszych argumentacji. Książka jest też w pewnym sensie zachętą do uprawiania kanonistyki bardziej dociekliwej i prowokującej.

ks. Henryk Stawniak SDB